

Gesztenyevirág

MACSKÁSSY JÓZSEF FESTÉSZETÉRŐL

Macskássy József fiatalon, tizenévesen került a festészet vonzási körébe, mintegy véletlen sorsfordulattal, s azonnal otthon érezte magát benne. Tanult, csiszolódott, gazdagodott időközben, azonban egyéniségét pályakezdése óta semmiféle idegen befolyás nem változtatta meg átmenetileg sem, erről tanúskodik egész életműve.

Kiállítani korán kezdett; Bordy András és az ő nemzedékéből való neves erdélyi művészek, mint Szopos, Szolnay, Szervátiusz, vitték a sajátjukkal együtt a húszéves fiatalember műveit, mert érezték, hogy életteli, komoly tartású képek. Közönség előtt folyamatosan szerepelt, ennek ellenére a kolozsvári tárlatlátogató közönségnek kétszer szerzett alapos meglepetést: 1963-ban a tartományi kiállításon *Gesztenyevirág* csendéletével, és 1976-ban, első nagy, gyűjteményes kiállításával.

Gyermekkorától kezdve, még a szülői házból hozta magával az emberi felelősségtudatot, ez irányította a figyelmét elsősorban az emberábrázolásra, s ugyancsak ennek tudható be a legderűsebb, tüzes színekben tartott képeinek is súlyos, mértéktartó komolysága. Tizenkét éves volt, amikor dolgozni kezdett édesapja cipésműhelyében, tizenhat, amikor tüdőbetegsége kényszerpihenése alatt sokat rajzolt és olvasott, tizennyolc évesen lett a marosvásárhelyi képzőművészeti szabadiskolában Aurel Ciupe növendéke, majd egy év múlva Bordy András vezette tovább. Amint olvasmányai és művészi elindulása tágabbra nyitották a horizontját, úgy döbbsent rá a proletárvilág nyomasztó gondjaira, életerének szűk voltára. Alapjában véve derűs, kiegyensúlyozott egyénisége nem lázad, de az emberért való aggodás, a szorongás tükröződik hideg és sötét, olykor a komorságig komoly színvilágában. Bordy András átérzi, mi megy végbe a növendéke lelkében, és úgy irányítja, úgy biztatja, hogy a szorongás oldódjon, amint érik, anélkül, hogy színei vesztenének mély zengésükből.

Bordy a tanév végi kiállításokon érdeme szerint nagyobb teret ad Macskássy Józsefnek, mint a többi növendéknek, iskolán kívüli szereplését azonban induló éveiben korlátozza a háború, a katonai szolgálat. Összesen egy „Műbarát”-tárlaton, a kolozsvári Múcsarnokban nyílt Karácsonyi kiállításon és a Székelyföldi művészeti év vándorkiállításain szerepel — majd 1944-ben, a felszabadulás után újra mesterénél, Bordynál jelentkezik, ő pedig külön műtermet biztosít neki a Kultúrpalotában. 1945-ben kezd újra nyilvános kiállításokon szerepelni. Első alkalmat a helyi kereteket meghaladó Művészeti Hetek rendezvényei nyújtják, ahova Kolozsvárról Halmos Györgyöt is meghívják hangversenyezni, Gy. Szabó Bélát és László Gyulát pedig a kiállítás zsűrijébe. Ugyancsak 1945-ben alakul meg országosan a Művészek, Írók, Újságírók Vegyes Szakszervezete; a helyi szervezet vezetőségébe Macskássyt is beválasztják, s a Magyar Népi Szövetség tanulmányi ösztöndíjat biztosít számára.

1947 tavaszán Kolozsvárt az Erdélyi Szalon valóban egész Erdélyt átfogó tárlat — ez alkalommal a Macskássy József: *Piroskendős lány arcképe* a hivatalos vásárlások között szerepel. Egy év múlva az első országos tárlaton, Bukarestben, az *Óregasszony* című pasztelljét nemcsak megvásárolják, de magára vonja Petru Groza figyelmét is. A festő ekkor két távirati hívást kap, hogy a Képzőművészeti Főiskolán felvételre jelentkezzen: egyiket a fővárosból, másikat az alakulóban lévő kolozsvári Magyar Művészeti Intézet Képzőművészeti Fakultásáról. A kolozsvári főiskolán Miklóssy Gábor osztályában végzett, 1953-ban. Ettől kezdve a kolozsvári Pionírház szakoktatója 1964-ig, majd a Művészeti Általános Iskola tanára nyugdíjazásáig. Ez tehát a hétköznapi, kézzel fogható keret, ami a megélhetését biztosítja, néha ugyan zökkenőkkel, de erről legfeljebb a barátok tudnak. Az is megtörténik, hogy a festő hivatásától messze álló fizikai munkát is végez a családjáért, a padlásból leválasztott műteremért, de sem ez, sem a meg nem értés nem akadályozza az alkotásban, örömet és bánatát egyaránt kifejező magából.

Az ötvenes évek előírásos realizmusát megszenvedti, mert hiába, hogy kezdetől szívügye volt az emberábrázolás, hogy alkalmat kap a nagy szocialista építőtelepeken dokumentálni, ő elbeszélni, apró részletmegoldásokat csillogtatni nem tud, pedig ez évekig elengedhetetlen követelmény. Nem adja fel önmagát, s egyre határozottabban közeledik egy jelképekbe tömörítő, expresszionizmus felé hajló festői nyelvezethez, még ha fojtott tűzű, sötét színeit, máskor bizarrságig menő kontrasztjait nem is értik meg, olykor el is utasítják. Ezért ha szenzációként az 1962-ben festett *Gesztenyevirág* csendéletén a sok fehér lobogás — pedig a címe akár *Virrasztás* is lehetne. A fehér és fekete tiszta és közömbös akkordját izgalommal telíti a vonalak sodró lendülete: az egymást metsző átlós sávok zárt, de egyúttal a zártságot feszítő monumentális kompozícióba állnak össze. A heverőt borító kalotaszegi csíkos szőttes és a földön levő rongyszőnyeg balról jobbra vonuló párhuzamosait megtörik a szőttes merőleges hosszanti varrásai meg az alacsony lóca lábai, s végül ezt a zártságot a kép bal oldalán, a lócán elhelyezett gesztenyeág oldja fel. Leveleinek legyezőbe rendezkedő zöld sugarai közül a virág balra felszökkenő kettős gyertyája a jobbról balra átlót a kompozíció gerincvonalává erősíti. A kép balladás hangulatát fokozza a csonkított kivágás: a heverőből is töredéket látunk, a lóca lábának és a jobb sarokban levő borvizes korsónak (az egyetlen gömbölyű formának) is az alja a kereten kívül esik, de vágja a keret a virágok csúcsát is, kényszerítvén ezzel a nézőt, hogy gondolatban folytassa a képet minden irányba.

Pár év múlva olyan kompozícióhoz is eljut Macskássy József, amelyen gonosz varázslat kiúttalan fogságát érezteti egy palettás, maszkos csendélet (1964) fojtott lila-zöld-okker hangulatán, de szerencsére megtalálja nemsokára a szót, mellyel megtörik a varázslat: a múlthoz fordul erőt meríteni. A *Szülőházam* (1964) éjszakai látomás, nagyistvános feketékkel, okkeres-kékesszürkén derengő házfallal és nagy, vörös teliholddal, az előtérben kiöregedő, hajtást alig hozó fával — és mégis nagy nyugalmat hordoz a súlyos éjszaka.

A szülőházon kívül távolabbi gyökereit is tudatosan keresi. Számára nem válik külön a festészet a zenétől, költészettől, hazától. A művészeti ágak egymással — és az élettel — való összefüggésének ösztönös megérzését felszínre hozni, majd rendre tudatosítani nagymértékben segítette a marosvásárhelyi kultúrpalotában zajló művészeti élet, amelynek részét képezte a festőiskola.

Itt, bár eleinte csak csirájában, helyet kaptak a modern irányzatok is, például Lányi Oszkár és Haják Károly Bartók-műsora. Már a festőnövendék számára kezdenek színekké alakulni a zenei hangok. Még amikor nem érti, akkor is átéli az érzés súlyát, feszültségét, az átmenetek gyöngédségét. Bartók Béla zenéje és egyénisége foglalkoztatja legtöbbit, számos kompozícióban próbálja újra és újra megfogalmazni, mit jelent számára a bartóki zene.

Sok tanulmány, kompozícióvázlat, még több zenehallgatás és versekkel való telítődés előzi meg az első nagy kompozíciót, amely *Bartók, Ady, Petőfi* (1969) sorskutató hármását foglalja egybe. Jelképes a tér, a világítás, a három levelet hajtó csonka gesztenyefa, a háttérbeli kolozsmonostori Kálvária épülete és a sötét ház világos ablakából kikémlelő óriási szemek, úgyszintén a ház mellett álló szoborszerű nőalak (Szabadság). Feléje fordul a távolodó, hátból ábrázolt Petőfi, ellenkező irányba, lehajtott fejjel áll a bal szélen, csonka gesztenyefa tövében a töprengő Ady, s középen, szemközt, a világító arcú ősz Bartók Béla, feszült figyelemmel fürkészi tekintetével a végtelent, képviseli a múltból folytatódó jövőt. A jövő nyomasztó, kínzó kérdés, nem lehet kitérni előle; a lila-sárga-zöld színakkord hideg atmoszféráját széles, dinamikus ecsetjárás tördeli, mintegy magyarázva a küzdelmet, amely ki kell vezessen a fényre.

A kompozíciók sorozata hosszú, lassú folyamat, a témák a festő izzó belső életének kivételései, és ha elégtelennek érzi a megoldást, tovább érleli, megfesti más beállításban többször is. Bartók Béla *Cantata profana* művére összpontosított kompozícióját érleli ki leggazdagabban. Merész, vad kontrasztok ellenére tömör és egységes látomás, amelyben a sötét környezetben úrrá lesz az életet jelképező piros szín. A sötét égen egymásra kettőzi a piros napkorongot és az aranyló növekvő holdsarlót; narancspirosan tükröz a forrás, amelyből a szarvasok isznak. Izgatott, széles és hosszú ecsetvonásokból alakítja a felületet, állandó mozgásban van az egész táj, de a rohanó szarvasokat és a nyilazó apát háttérben tartja a lila szín is, amellyel leírja őket, míg a nap-hold-víz, tehát a világmindenség elemei piros színükkel Bartók alakjához kapcsolódnak az órajta vibráló piros reflexek által. Bartók az előtérben áll, átöleli a haranglábat és megkondítja a harangot, miközben száját össze-szorítja és tágra nyitott, égő szemmel minden idegszálával a végtelenbe figyel.

Petőfi és Ady költészete is újabb kompozícióra sarkallja a festőt. Ezeken a vásznanokon azonban sok a nehezen dekódolható, hermetikus jelkép, például ilyen a *Felszállott a páva* tűzvarázsa, vagy a *Petőfi: Világszabadság* (1974) rohamra repülő lovasainak és a szöveget hordozó csóvának kicsit szecesszióra emlékeztető csigavonala.

A *Madéfalvi veszedelem* (1972) tragédiájának döbbenetes ábrázolásán, hogy a monumentális szerkezet vonalainak lendületét meg ne törje, elrajzolásokat enged meg magának. Mégis, rajzi torzulások ellenére, eñnek a kompozíciónak földsúlya van, üvöltő vihar és félrevert harangzúgása: maga a forradalom izzik a vörös mennybolton, a szenvedés túrhetelensége dobban a fekete körvonalak és kék-zöld-lila-vörös reflexek lángolásában.

Zord napokat, súlyos küzdelmet történelmi esemény nélkül is lehet ábrázolni, például a titokzatos, mélybe húzó *Gyilkostó* félelmetes kísértetalakjával, a *Lófürösztés* hideg, de tiszta hegyi tájával, s ennek ellentétével, a *Szent Anna tó* Tuonela sötét mélységeire emlékeztető fekete vízzel: az előtérben levő fészekből kiesett madárfiókák nézőpontjából indítja, de mint annyiszor, ezen a tájon is hangsúlyosan utal a szabadulásra — vágyára?, lehetőségére? —,

amikor az előtér szórt fényben álló rőtes fatörzsét úgy illeszti a képbe, hogy ághegye a jobboldali parton körvonalazódik, ott, ahol a fák árnyéka egyenletesen váltakozik a dús fűvön, a lombok közt betűző nap izzó, világító foltjaival. A meredek oldalban szemünk és gondolatunk felfelé kapaszkodik a fényre, a remény megnyugtató érzését a kis kápolna épülete is fokozza.

A hetvenes évek közepéig tart Macskássy Józsefnek ez a korszaka, amelyben a sötétség és világosság küzdelmét még erősen uralja az árnyék. Jellemző összefoglalása ennek a *Kolozsvári emlékek* (1975): a város legfontosabb műemlékeinek önkényes összezsúfolása lila-zöld-sárga színakkordban. Derengő holdfényben és zöldessárgán világító ablakoknál folytat dialógust a múlt súlyáról és félelméről, a továbblétezés kényszeréről a felmagasodó, az egész képet uraló Szent György, vele szemben a határozott és nyugodt Mátyás király, előtérben pedig egy csonkított ágú fának egyetlen élő hajtásán egy élő, nagy holló a gyűrűvel.

Ezekkel a zaklatott és felzaklató kompozíciókkal párhuzamosan már a hetvenes évek elejétől — a nyomasztó külső gondok enyhületével — kezdenek jelentkezni a festő művei között derűsebb hangúak is, ezeknek pedig forrása a családi élet harmóniája. Kiugró szépségű arckép a feleségéről készült *Nő madárral*. Az áttetszően fehér bőrű asszony lesütött tekintete a kezében levő kis madarat becézi. Világos, de merész színtársítás gyöngédséggel veszi körül és teszi még bájosabbá. Gyermekei képmását is számos vásznan szerepelteti. A *Bőség* (1974) görögdinnyés uzsonnaasztala, a dinnyét evő kislánnyal és a lombok között átszűrődő napfény színes vibrálásával egy nyári délután örömet és szépségét kínálja felejthetetlenül a nézőnek. A *Kislány csel-lőval* meleg színei a levegős, hideg színekben tartott szobabelsőben úgy egyensúlyozzák ki a teret, hogy ezáltal a gyakorlásra teljes erejéből figyelő leánya mozdulata a zene ritmusát is érezteti. Könnyed, levegős színek veszik körül a *Heverő fiút könyvvel és gitárral* (1978) és természetesen, a gyermekek világa egész sor olyan témát hoz a festő útjába, ami felszabadult kedélyt, örömhördozó színvilágot diktál az ecsetjének.

A hetvenes évek végére általában világosabb lett a palettája, nem változott azonban szigorú szerkesztési módja, és lelkiismeretes, és komoly emberi tartása. Több világos szín kerül a vászonra az olyan zsarnokot jelképező figura esetében is, mint a *Szabadságért és békéért* férfiaktja, vagy az *Agreszió* (1979) átvitt értelmű madárcsoportja. Ezen, lilás-szederjes domboldal háttérén fehér galamb olajjaggal közeledne, de hat fekete holló készül megtámadni, s csak a közöttük feszülő szögesdrót kerítés gátolja ebben. Levegős, halvány színekben fogalmazott kompozíció, mégis nagy átütőerővel idézi a sötétség—világosság, azaz a rossz és jó küzdelmét.

Világosabbak, de az eddigieknél nem könnyedebbek a tájképei sem. Az árkos és a szárhegyi művésztaбор termését két nagy élmény jellemzi: a székely falu hagyományörző tudatának kemény rendje, és a természet lenyűgöző nagysága. A vakító havasi napsütésben mások a színek: az áttetsző, oldott árnyékok közül élesen világítanak a fényben álló falak, s úgy feszülnek a térbe, hogy általuk a mozgó, élő, reális jelen a múlt minden emlékét képviseli. A *festő Szárhegyen* olyan önarckép, ahol főszereplő a Gyergyói-menedence és a nyár. Csupa forró kánikulai rezgés a széles völgyfenék fölött és az égen, magát a levegőt ábrázolják a rózsás reflexek a sárga-zöld messzeségben. Pedig a vászonnak több mint felét egy szín belseje, s annak nyitott, lengő ajtaja foglalja el, amelynek árnyékában hátból látjuk a festőt.

A természeti látvány törvényszerűen a művész benső átéléseinek kivetítéséhez szolgál ürügyül. Városon született, városon felnőtt ember létére Macskássy József magáénak érzi a székely falut, s talán éppen ezért tudja ilyen lényegre menően összefoglalni árkosi és szárhegyi benyomásait. Mint ahogy a népművészeti tárgyak sem képeznek idegen dekorációt az otthonában, hanem szervesen hozzá tartoznak életének mindennapjaihoz, mint ahogy emlékezések és emlékeztetések a csendéleti elemként bekomponált Bartók-albumok vagy -lemezek, a Nagy Imre katalógusa. Magától érthető otthonossággal fest falusi enteriőrt falhoz támasztott kaszával, kalappal és inggel a fogason, kék tulipános ládával (*Reggel*), s nem mesterkél, hanem nyugalom és napsütés hangulata van. A műteremsarkok és virágcsendéletek szintén egy-egy lelkiállapot tükrözői. Sok vidám van közöttük, de sok csak első látásra tűnik annak, s ha jól megnézzük, bizony zaklatott, feszült. Bizarr csendélet az *Éjféli Hamlet* (1980): koponya, bagoly és zsiráf rajta. A *Karácsonyfaág köcsögben* (1980) új témát és új hangot jelent. Egyszerre komoly és ünnepélyesen vidám. Formái kicsit szögletesen, de körbezárnak, és az egész színes látványnak ezüstösen hamvas jellege van. A leggyakrabban visszatérő téma mégis a gesztenyevirág marad, állandóan változó tartalommal.

Macskássy József gyűjteményes kiállításait nem lehet gyorsan megnézni. Első látásra nyugodtnak tűnik és egészségesnek, ugyanakkor rendkívül változatos is. Csak ha egyenként és alaposan nézzük a képeket, akkor vesszük észre, hogy mindenik állandó dinamikus mozgást tükröz, és az egyensúly, ami az élet megmaradásához, továbbviteléhez kell, milyen kemény küzdelem árán jön létre, a képen ugyanúgy, mint az emberben. A képek együttesének a mondanivalója pedig, hogy csak a múltat ismerve és tisztelve építhetjük a jövőt, meg nem alkuvó becsülettel, csak így örülhetünk igazán minden körülöttünk virágzó szépségnek.

E. SZABÓ ILONA